

KISMARTONY KATALIN

Gesztusok a zenében

A zene több szempontból csoportosítható: szöveges és szövegtelen, énekes vagy hangszeres, programzene - abszolút zene... és még sokféleképp gondolhatunk a zenére, bár minden meghatározás sokkal kevesebb, mint amit a zene adni képes a befogadónak. Egy kevésbé ismert szempont a gesztusok megtalálása óvodai és iskolai dalokban, zenehallgatási anyagokban és általánosan kedvelt művekben. Néhány példa a gregorián, a népzene és a klasszikus zene világából megvilágítja az elméleti bevezetőt.

*„A szavak ugyanis csak 7%-ban járulnak hozzá a jelentés kifejezéséhez és megragadásához, míg a hang minősége, összetevői, a hangsúly, az intonáció, a dallam 38%-ban, a nem verbális mimikai, gesztus és testtartási információk pedig 55%-ban szabják meg az üzenet jelentését.”
(Bagdy, Pap, 2011)*

Bevezetés

A címben szereplő két szó látszólag távol áll egymástól. A gesztus testi és látható megnyilatkozás, a zene megfoghatatlan és időbeli. Mindkettőben közös vonás viszont, hogy kizárólag emberi és emocionális megnyilvánulás. Az inspirációt ehhez a témához még zeneakadémista koromban kaptam Újfalussy (1980) könyvéből, ahol szöveges és csak hangszeres példákat vet össze és olyan eredményre jut, hogy létezik azonos lelkiállapotot kifejező dallam- dallamformálási mód. Mozart mise- és operarészleteinek összehasonlítása különböző szövegtelen hangszeres részletekkel kölcsönös magyarázatot és értelmezést adnak ahhoz, hogy általános emberi érzelmi állapot zenei megfestésének tekinthessünk egyes ritmus- és dallamfordulatot (hangnemet, hangszerelést...).

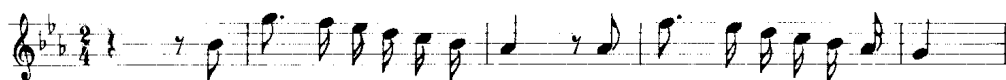
Az első példa ebből a könyvből való és ennek nyomán indulok saját felfedezésekre. Mozart Varázsfuvola című operájának Képáriája (Tamino Pamina képe alapján szerelemre ébred iránta) a tiszta szerelem érzésének dallama lesz az opera folyamán, hallunk hasonló dallamot Paminától, Papagénótól, Papagénától és a három hölgytől is. Ennek a négy ütemnek a dallama a tiszta szerelemből fakadó, humánus házasság kifejezése lesz csak zenei eszközzel megszólaltatva (1. kotta) (Újfalussy, 1980: 18).

1. kotta

1 01

6. Larghetto

A VARÁZSFUVOLA, No. 3.
Tamino

Dies Bild - nis ist bezaubernd schön, wie noch kein Au-ge je ge - sehn!

Tárgyilagos meghatározások a gesztusokról

- „Kifejező kézmozdulat, taglejtés. A gesztus a kommunikáció, a közlés egyik eszköze, legtöbbször érzelmeket, indulatokat fejez ki. Általában a gesztust a beszéd kiegészítőjeként, a mondanivaló hangsúlyozására, kiemelésére használják.” (<http://www.kislexikon.hu/gesztus.html>)

- „Gesztus: A testbeszéd, vagyis a metakommunikáció többet árul el minden szónál.”
(http://www.lelkititkaink.hu/gesztus_szotar.html)

Ez a két meghatározás a megszólalás közbeni mozzanatra utal, a Néprajzi lexikon is ezt erősíti az előadásmódra vonatkozó ellentéppárral:

- „A gyimesi csángó → keserveket szinte mozdulatlan fejtartással, merev arccal éneklik, annál árnyaltabb és egyénibb a dallam és szöveg előadása. A → mulatónótákat és → táncnótákat viszont fel-felkapott fejjel, fenyegető ujjmozdulatokkal, esetleg összekapaszkodva, hajlongva stb. éneklik, a mondanivaló háttérbe szorul. (...) A gesztus életre kelhet a test egésze által (testtartás, ülés mód, járás), kifejeződik testrészek (kar, kéz, ujjak, fej) révén, vagy megjelenhet az arcon (szemöldökfelhúzás, kacsintás, ajkbiggyesztés). Mivel a gesztusok a kulturálisan beidegződött viselkedési repertoár részei, igen sok olyan gesztus van, amely csak egyes népeket, népcsoportokat jellemez (...) több általános, pánhumán gesztus van (pl. sírás, nevetés). Ezeknek ismerete és helyes használata a mindennapi életben hasonló a nyelv használatához.”
(<http://mek.niif.hu/02100/02115/html/2-644.html> Néprajzi lexikon)

A szélsőséges gesztusok egyetemessége: a bizalom, remény, öröm kifejezése, kifelé forduló, felnéző testtartása általános; a sírás, gyász, félelem lehajló, vonagló, összegubordzó jellege mindenki által ismert.

A szó és a dallam kapcsolata

Első terület a népdalban/népelekben és gyermekdalokban felfedezett közös vonások:

- Az Annyi bánat a szívemen... és az Elment a madárka kezdetű népdalok első sora a bizonytalanság, hezitálás kifejezője.

- Az általánosan ismert karácsonyi ének, a Dicsőség mennyben az Istennek nagy szextes ugrása, hasonlóan a Képáriához, magabiztos és diadalmas. Szintúgy az A part alatt, aminek első ugrásából tudhatjuk, hogy jó vége lesz a történetnek.

- Az Éliás, Tóbiás... derűs, játékos, a szintén dó-mi-szó, de ellentétes irányú dallam, az Aki nem lép egyszerre... határozott, bizakodó. (Eredete érdekes: Haydn katonai trombitajele gyerekek leegyszerűsítésében vált magyar gyermekdallá.)

- Játékos ritmusokra példa a Csömödéri faluvégén kezdetű népdal, melynek második és harmadik sorai végén nem nyugvó, hanem szapora „titi” ritmus van és éppen az előző ütem tükörképeként, mintegy ironizálva, nevetségessé téve a két szereplő ügyetlenségét.

Véleményem szerint a gyermekek azért szeretik a szinkópa ritmust, mert mindig játékosságot fejez ki (vagy harcias, mint Egressy: Fel, fel vitézek): Kis kertemben uborka, Itt ül egy kis kosárba’ és számos további példa van a tanító- és óvóképzésben.

A gregorián idézetben több gesztus is van (2. kotta) (Béres, 1999: 16).

2.kotta

Bevonulásra. (Zsolt. 46, 2.)

emzetek! mindnyá-
jan tapsoljatok, ör-
vendeztetek ujjongó
szóval az Istennek.

A latin szövegben a „plaudite manibus”, tapsoljatok a kezeitekkel, a négyvonalas kotta efelett látható, Sankt Gallen-i írásmóddal jelzett artikulációban és ennek nyomán az éneklésben is két egymás utáni hangot kell kiadni az örömben két kézzel tapsolás helyes megszólaltatásához. Külön említésre méltó a „jubilate” és az „exultationis” dallamrajza, ahol az örvendező ujjongás gesztusait találjuk. A teljes szöveg szó szerinti és művészi fordítása: „Összes nemzetek, tapsoljatok kezekkel: lelkendeztetek Istennek hangjában az ujjongásnak. Nemzetek! mindnyájan tapsoljatok, örvendeztetek ujjongó szóval az Istennek.” (Lindeisz, 2005: 162)

Bach János passiójában Péter, miután harmadszor árulja el mesterét, másodszer szólal meg a kakas, ahogy ezt Jézus előre megmondta. Az evangélista, a tulajdonképpeni „mesélő” a következő idézetben látható/hallható a kívülálló kakas jelzésére a dó-mi-szó hangokat alkalmazza, de az emberi rossz döntés hatására keservesen síró Péter dallama hullámzóan, de végül lehajló (weinete) (3. kotta) (Bach, 1975: 184).

3.kotta

184

Ev. an die Wor-te Je-su, da er zu ihm sag-te: E-he der

Cnt.

Ev. Hahn krä-ben wird, wirst du mich drei-mal ver-leug-nen. Und

Cnt.

Ev. ging heraus und wei-ne-te bit-ter-lich.

Cnt.

Pergolesi Stabat Materében az első hat versszak egyes szám harmadik személyben szól Mária fájdmáról, a hetedik versszaktól egyes szám első személyben ír az együttérzésről. Az első tétel „lacrimosa” szava (lá, szó, fá fá mi ré mi), jelentése: sírva – egy hajlongó dallam, melynek az együttérző részben tükörképe a 7. tételben a „lugeam” (gyászolok) dallama fá mi szi, lá,) (Várnai, 1972).

A remény és örvendezés hangjai az ismétlődő szó-mi-dó (hasonlóan az Éliás, Tóbiás ismert dallamához) köré szőtt „Laudamus Te, benedicimus Te, adoramus te, glorificamus Te” szövegrész Farkas Ferenc Szent Margit miséjének Gloriájában található (Dicsőítünk Téged, áldunk Téged, imádunk Téged, magasztalunk Téged) (4. kotta) (Farkas, 1999: 3).

4.kotta

The image shows a musical score for three voices: Soprano (S), Mezzo-Soprano (MS), and Alto (A). The score is divided into two systems. The first system is marked 'Piu mosso' and 'f' (forte). The lyrics for the first system are: 'tis. Lau-da-mus Te, Bene-di-ci-mus Te, Ado-ta-tis Lau-da-mus Te, Bene-di-ci-mus Te'. The second system is marked 'p' (piano). The lyrics for the second system are: 'ra-mus Te, Glorifi-ca-mus Te Gra-tias a-Adora-mus Te Glorifica-mus Te Gra-tias'. There are circled numbers 10 and 15 above the staves, indicating measure numbers.

Érdekes, hogy a zene történetének jellemző és visszatérő vonása, hogy segíteni szeretné a hallgatót a jobb zeneértésben. Például a madrigálok létrejöttékor mindegy szemléltetni szeretnének az alkotók dolgokat: napfelkeltét, gyöngyöket, halált, mély hangot és sírást is – keverednek a megjelenítendő dolgok (tárgyi, természeti és emberi).

A romantikában, a programzene kialakulásakor egy egész vers, történelmi esemény, filozofikus gondolat, festmény lehet egy-egy szimfonikus költemény programja. A gesztusok azonban nem nyilvánvalóak, hanem fel lehet fedezni zenei részletekben. Lehet egészen személyes, amikor megérinti a hallgatót egy részlet, de lehet általános emberi tapasztalatok nyomán találni ilyen gesztusokat a zenében. Mindenképp a zenehallgatóvá nevelés egy összetevője lehet ilyenfajta felismerés a zenehallgatás során.

Tovább lehetne még vizsgálni abban az irányban is, hogy egy előadóművész hogyan hozza létre az általa érzett formájában a zenét. A Zenei enciklopédia a gesztust a kommunikáció kapcsán említi: „... kommunikáció: Információk közlése, cseréje valamilyen jelrendszer, ill. eszköz ([gesztusok](#), nyelv, [előadó-művészet](#), [média](#) stb.) útján.”

(<http://www.zenci.hu/szocikk/gesztus> letöltve)

Eszerint a zene létrehozása miatti gesztus kerül előtérbe, egy olyan kommunikáció, amelynek nyomán egyedileg szólal meg a zene.

Lehetne a zene hatására létrejövő spontán vagy tanult mozgásokat is vizsgálat tárgyává tenni. Pl. Waldorf-iskolák Dalcroze elvein alapuló euritmiája. Vagy további gesztus-kérdés, hogy vajon miért nem lehet computerrel érzelemgazdag zenei előadást létrehozni. És a ma

technikailag lehetséges zenehallgatási alkalmakat érdemes videó felvételekkel gazdagítani, mert a látott és egyidejűleg hallott élőzenei előadáshoz közelebb áll, mint a steril és hibátlan CD felvétel, ha látható az előadó, mint képezi a hangot (Döbrössy, 2011).

IRODALOM

Bach, Joh. Seb. (1975): *Matthäus Passion*. Edition Peters, Leipzig.

Bagdy Emőke, Pap János (2011): *Ma még nem nevettem*. Kulcslyuk Kiadó, h. n.

Béres György (1999): *Gregorián ének III*. Gregorián Társaság, Budapest.

Döbrössy János szerk. (2011): „*Mi ez a gyönyörű*” – *zenehallgatóvá nevelés – konferenciakötet*. ELTE TÓK Tudományos Bizottsága, Budapest.

Farkas Ferenc (1999): *Missa secunda in honorem Sanctae Margaritae*. Andreaas Farkas, Pully, Suisse.

Lindeisz Ferenc szerk. (2005): *Kulcs a graduáléhoz*. Szent István Társulat, Budapest.

Újfalussy József (1980): *Zenéről, Esztétikáról – cikkek, tanulmányok*. Zeneműkiadó, Budapest.

Várnai Péter (1972): *Oratóriumok könyve*. Zeneműkiadó, Budapest.